

УДК 32(091):06.068

АБЛЦОВ ВІТАЛІЙ,

письменник, редактор журналу "Державна справа", м. Київ

СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ УКРАЇНИ: НОБЕЛІВСЬКИЙ РУХ

Пропонована стаття відкриває нові відомості про участь вітчизняних науковців у Нобелівському русі від року його виникнення. Показано, що Україна має інтелектуальний потенціал, щоби входити до чільної групи лідерів міжнародного Нобелівського руху. Також автор статті намагається розкрити причини інертного ставлення сучасного суспільства й влади до підтримки й участі в Нобелівському русі.

Ключові слова: *Нобелівська премія; Нобелівський рух; наукові зв'язки; Європа; Україна; наукова еліта.*

Постановка проблеми і стан її вивчення. Україна має переконливий інтелектуальний потенціал, щоби входити до чільної групи лідерів міжнародного Нобелівського руху. Досить назвати полтавця Ю. Шергея-Кондратюка (1897 - за одними даними 1942, за другими - 1952), чий проект польоту на Місяць був покладений в основу програми NASA (США) "Аполлон", реалізованої 1969 року. Додамо ще імена житомирянина С. Корольова (1907-1966) - конструктора космічних кораблів, тернопільчанина І. Пулюя (1845-1918) - фізика-дослідника, зокрема, х-випромінювання, відомого в історії як "рентгенівське", вінничан, удостоєних Нобелівської премії: Ф. Добжанського (1900-1975), видатного генетика, та З. Ваксмана (1888-1973) - мікробіолога, винахідника стрептоміцину; харків'ян С. Кузнеця (1901-1985) - лауреата Нобелівської премії з економіки та Ю. Шевельова (1908-2002) - лінгвіста зі світовим ім'ям. Цей ряд можна продовжувати й продовжувати. Але всі названі вище видатні постаті офіційно належать не Україні, а світу. Бо Україна лише в кінці другого тисячоліття увійшла до міжнародного співтовариства як незалежна держава, а лише в такому статусі країни світу мають право змагатися за місце серед лідерів, що примножують інтелектуальні досягнення людства. Найперші з них відзначаються Нобелівськими преміями, що "є унікальними винагородами й особливо престижними" [1].

Пізнє включення України в Нобелівський процес вимагає великої пошукової та аналітичної роботи, щоби відновити втрачені сторінки його історії, дотичні до України й українців.

Мета статті - огляд та аналіз наявних інформаційних джерел, архівних матеріалів для віднайдення й введення в науковий обіг фактів участі українців у Нобелівському русі під прапорами інших держав.

Виклад основного матеріалу. Найперше, на чому слід наголосити - об'єктивність дослідження, слідування суворим правилам, що регламентують функціонування Нобелівських комітетів і взагалі Нобелівської фундації. По-друге, на нашу думку, на сьогодні немає можливості деталізувати початок контактів науковців Києва, Львова, Чернівців, Одеси та Харкова зі скандинавськими піонерами утвердження й розвитку ініціативи шведського підприємця-мецената А. Нобеля, який подарував світовим інтелектуалам найавторитетнішу нагороду (інформація про відбір та обговорення майбутніх лауреатів відкривається лише через 50 років).

Разом із тим, маємо конкретні офіційні документи, що стверджують: київські, одеські, львівські, чернівецькі, харківські науковці були залучені до широкої участі в діяльності добродійницької організації ще до першого вручення відзнак Нобеля.

Піонером вітчизняної нобелістики по праву є одеський економіст і соціолог (до речі, вивчав право в Одеському (тоді - Новоросійському) університеті, а пізніше викладав у ньому) Я. Новиков (1849-1912). Уже 1901 року він номінував (пропонував) на Нобелівську премію миру французького політика Ф. Пассі (1822-1912), останній удостоївся високої нагороди [2-4].

Треба зауважити, що одним із поштовхів, що ініціював А. Нобеля до заснування премії свого імені, була його участь у тодішньому антивоєнному русі. На межі тисячоліть світ стояв на порозі глобальної війни. У більшості країн виникали масові громадські рухи, учасники яких протестували проти збройних способів вирішення міжнародних конфліктів. Але, незважаючи на те, що глави провідних держав декларували свою відданість біблійній заповіді "не убий", загроза війни ставала невідвратною реальністю.

Я. Новиков бачив у Ф. Пассі свого духовного співника, однодумця. Одеський науковець-франкофон (видавав книги французькою та англійською мовами, друкувався не лише в провідних європейських пресових виданнях, але й в Америці) був переконаним прихильником конфедерації великих держав світу, вірив, що подібне об'єднання надійно гарантуватиме невикористання меча як арбітра між народами.

Участь Я. Новикова в Нобелівському русі була активною й результативною до самої його смерті: він номінував своїх кандидатів 11 разів і щороку (крім 1903). Із 7 представлених кандидатів лише 1 (французький письменник й адвокат, президент Міжнародної ліги за мир і свободу Е. Арно (1864-1921) не одержав високої нагороди).

Наступний епізод нашої участі в Нобелівському русі пов'язаний із Чернівцями. 1901 року ректор Чернівецького університету професор М. Фрідвагнер (1861-1940) номінував на Нобелівську премію з літератури французького письменника Ф. Містрала (1830-1914). Останній не одержав відразу престижної нагороди, але це сталося 1904 року.

Отже, 7 кандидатів, підтриманих одеситом та чернівчанином, стали Нобелівськими лауреатами.

Від 1901 року претендував на високу відзнаку хар-

ків'янин за походженням, ембріолог і бактеріолог І. Мечников. Його рекомендували для відзначення французькі колеги, оскільки від 1887 року вчений жив у Франції (батьківщину майбутній лауреат Нобеля залишив, протестуючи проти традиційного російського воєнного антисемітизму - мати науковця походила з єврейської родини). 9 років боротьби, понад 70 рекомендацій-номінацій, і 1908 року І. Мечников одержав медаль Нобеля "За вивчення імунної системи".

1903 року політеконом і педагог Чернівецького університету професор Ф. Кляйнвехтер (1838-1915) номінував на Нобелівську премію миру віденця М. Адлера (1831-?). Біографія народженого в Чехії письменника й журналіста в нас мало досліджена. Цікаво й те, що М. Адлер (Moritz Adler) був висунутий на авторитетну нагороду за кілька своїх видань, зокрема, брошуру, присвячену пропаганді ідеї ролі парламентів Європи в боротьбі за мир і видруковану ще 1868 року ("Der Krieg, die Kongressidee und die allgemeine Wehrpflicht").

Як бачимо, європейські інтелектуали використовували можливості для активізації ідей пацифізму, антимілітаризму (привертати увагу народів "Старого світу" навіть до призабутих публіцистичних видань), лише б зупинити розв'язування світової війни (в останній з яких загинуло, як відомо, близько 50 мільйонів осіб).

При аналізі Нобелівського руху постає важливе питання приналежності його учасників до України. Якщо брати дореволюційних (до 1917 року) номінантів, номінованих і лауреатів Нобеля, то серед них є лише одиниці, кого можна визначити як українців у сучасному поширеному розумінні цього слова (зрозуміло, що Україна для російського царату не існувала і в "тюрмі народів" (А. де Кюстін) українців не було (провідникам північної імперії більш імпонувало називати нас малоросами).

В Австро-Угорщині ситуація була сприятливішою для українства. Закономірно, що саме львів'янин І. Франко (1856-1916) став першим українцем, номінованим на Нобелівську премію.

Нині відомо кілька поширених, передусім у ЗМІ, версій причин того, чому наш видатний письменник і громадський діяч залишився без високої нагороди. Копітке вивчення документів дає конкретний висновок: у листопаді 1915 року віденський педагог Й. Застирець подав листа до Шведської академії щодо відзначення І. Франка Нобелівською премією з літератури. Це номінування підтримав шведський науковець Г. Йєрне (1848-1922). Щодо сучасних І. Франкові українських інтелектуалів теж був гідний номінатор - віце-спікер Австрійського парламенту Ю. Романчук. Але він був політичним опонентом поета, і це не дозволило політику піднятися над своїми амбіціями й зробити рішучий крок, що міг би увічнити його (як переконуємось, безкомпромісна затята конфронтація - вічний супутник вітчизняних лідерів).

Отже, подання в листопаді 1915 року говорить, що кандидатура І. Франка вже не могла висуватися на тогорічний конкурс, оскільки відбір і визначення лауреатів 1915 року завершилося в жовтні. Виникає запитання: чому досі деякі дослідники (наприклад, Ю. Волинець і О. Слободиська) продовжують триматися думки, що номінація відбувалася 1915 року? Лист Й. Застирця, справді, зареєстрований цього року, але ж лауреат тоді вже був визначений. Сьогоднішній документ із сайтів Нобелівської фундації свідчить, що кандидатура І. Франка подавалася на наступний - 1916 рік. Виходить, що про невчасне подання (й інші версії) сенсу вести мову немає. Початок розгляду нових пропозицій

згідно з прийнятими правилами стартував у вересні 1915 й тривав до лютого 1916 року. Подання Й. Застирця вчасно потрапило до Швеції. У квітні-травні 1916 року відбулося попереднє й остаточне визначення кандидатів на лауреатство. І саме тоді, 28 травня 1916 року, І. Франко помер і вибув із боротьби за Нобелівську премію.

Цей факт, як нам не хочеться не визнавати його, і є останньою крапкою в історії з висунанням Великого Поета на премію Нобеля. Можна ще, звичайно, додати, що в 1916 році на авторитетну відзнаку пропонували перші з перших європейських письменників. Назвемо, для прикладу Р. Роллана, А. Франса, П. Галдоса, Г. Брандеса (усього номінантів було 46). Вони були своєрідними послами держав - європейських лідерів. І Франко офіційно представляв Австро-Угорщину (як її підданий), але й нині прізвисько нашого поета стоїть у списку номінантів Російської Федерації, до якої він ніколи не мав ніякого відношення [7].

Другий приклад із безсумнівним українцем (за світоглядом) стосується номінованого на Нобелівську премію миру політика й громадського діяча М. Тишкевича (1857-1930). Його кандидатура висувалася тричі (1910, 1911 і 1927), але не знайшла підтримки в суворих суддів Норвезького Нобелівського комітету (нагадаємо, що А. Нобель у своєму заповіті визначив, що Королівська шведська академія наук визначає лауреатів у галузі фізики та хімії, Каролінський інститут - у галузі фізіології та медицини, Шведська академія - у галузі літератури, а Комітет із 5 осіб (члени парламенту Норвегії) - на премію миру. 1968 року була заснована премія в галузі екології - її лауреатів визначає Королівська шведська академія наук) [Там само].

Невдачу М. Тишкевича теж можна пояснити європейською політичною ситуацією, що ігнорувала підросійську колонію, якою була Україна і в царській, і в більшовицькій Росії.

У списку відкритих на сьогодні номінантів, номінованих та лауреатів Нобелівської премії, які є або вихідцями з етнічних українських територій, або поєднані іншими зв'язками з ними, близько двох сотень осіб (а це дві сотні біографій, дві сотні розповідей про складні людські долі емігрантів).

Отже, за роки української незалежності у ХХ столітті (Українська Народна Республіка, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського - 1917-1920, Україна - від 1991) ми не зазнали радості від того, що наш представник відзначений Нобелівською премією. Сьогодні точиться багато розмов у пресі, громадських організаціях про номінованих на престижну відзнаку, але, на жаль, їхній зміст не відповідає вимогам часу. Позиція влади щодо Нобелівського руху незмінно пасивна.

Проте українське наукове середовище (зокрема, у діаспорі) продовжувало брати участь у Нобелівському русі. Наприклад, 1967 року з Гарвардського університету (США) на адресу Шведської академії надійшов лист, підписаний видатним сходознавцем, професором О. Прицаком. Авторитетний науковець відповів на запрошення Нобелівського комітету запропонувати кандидатів на премію з літератури. О. Прицак назвав імена трьох поетів: П. Тичини, Л. Костенко й І. Драча. Деталі цієї події стануть відомими лише 2017 року (і то за умови, якщо у Швеції будуть вчасно оприлюднені документи, що стосуються номінацій 1967 року).

Нині на сайтах Нобелівської фундації висвітлена інформація, що 1957 року на Нобелівську премію з хімії професором Московського університету О. Опаріном (1894-1980) був номінований тодішній президент Ака-

демії наук УРСР О. Палладін (1885-1972). Це перша офіційно підтверджена інформація про висунення на Нобелівську премію кандидата від сучасної України.

Інші ймовірно номіновані стануть відомі лише в майбутньому, коли відкриються шведсько-норвезькі "секрети" (як відомо, структури, причетні до Нобелівської премії, розташовані на території Норвегії та Швеції). Щоправда, і сьогодні є можливість вести серйозні розмови про декого з вітчизняних можливих номінованих або про тих, кого нібито теж подавали на престижну премію. Дослідник Д. Кіпіані аргументовано переконав громадськість, що німецький Нобелівський лауреат з літератури за 1972 рік Г. Бьойль (1917-1985) турбувався про долю політв'язня В. Стуса, але не подавав на розгляд Шведської академії кандидатуру поета В. Стуса [16]. Почекаємо, може, у майбутньому дізнаємося детальніший варіант розвитку подій.

Зауважимо, що від 1901 року участь у відборі кандидатів на Нобелівську премію брали близько двохсот львівських, чернівецьких, одеських, київських, харківських науковців та громадських діячів. До Другої світової війни не було жодного року, щоб їхні пропозиції не були враховані (це не означає, що всі номіновані стали лауреатами! Проте й відзначених немало: 1901 - Ф. Пассі, Ф. Містраль (обидва Франція), 1902 - Е. Дюкоммен (Швейцарія), 1904 - І. Павлов (Росія), 1905 - Б. фон Зутнер (Австрія), 1907 - Ш. Лаверан (Франція), 1907 - Е. Монета (Італія), 1908 - І. Мечников (без громадянства), 1909 - П. Д'Естурнель де Констан (Франція), 1910 - Л. Коссель (Німеччина), 1911 - А. Фрід (Австрія), 1928 - Ш. Ніколь (Франція) та інші, всього 19).

У післявоєнний період наша активність відчутно згасла. Пояснень багато, найперша - світ розділила сталінська "залізна завіса" (у діаспорі кажуть - "залізна куртина"). На жаль, рудиментальні наслідки тих ідеологічних протистоянь спостерігаємо навіть сьогодні. 1946 року львів'янин М. Бубер (жив і працював у Галичині 35 років) номінував німецького романіста Г. Гессе - автора відомої у світі книги "Гра в бісер", удостоєного 1946 року Нобелівського лауреатства. 1949 року одесит О. Безредка (1870-1940) (учений 1897 року емігрував до Франції через російський антисемітизм, наприклад, О. Безредці наполегливо пропонували вихреститися, тобто перейти в християнство, відмовившись від віри батьків) номінував на премію швейцарського фізіолога В. Хесса, і той одержав Нобелівську премію.

Вивчаючи Нобелівський рух, ми не можемо не бачити такого явища, як "втеча мізків". Не секрет, що немало й сучасних вітчизняних науковців задивляються на цивілізований Захід. І в минулому, і нині це пояснюється не відсутністю патріотизму, а тим, що світ швидше розвивається, ніж країни, що належали до так званого "соціалістичного табору" (і в СРСР, і в його сателітів левові частки бюджетних коштів йшли на озброєння. Надмірна мілітаризація гальмувала, зокрема, технологічний розвиток - особливо застосування науки (передусім, економічних моделей) для стимулювання прогресу в народному господарстві, наукові відкриття насамперед запроваджувалися в оборонній промисловості). У результаті мали й маємо активну еміграцію.

На етнічних українських територіях народилися 8 лауреатів Нобелівської премії - сьогодні в США живе колишній золочевець (Львівщина) Р. Гофман (премія з хімії за 1981 рік), котрий не забув своєї батьківщини, відвідує земляків. Решта 7 лауреатів теж принесли славу країнам, які стали для них другою батьківщиною. Економіст С. Кузнець (колишній харків'янин) - лауреат премії з економіки за 1971 рік і за океаном зберіг пам'

ять про край, де він зробив перші кроки до видатного наукового успіху [4].

Понад 30 нобелівських лауреатів пов'язані з Україною.

Так, Сезар Мільштейн (премія з фізіології та медицини за 1984 рік) у далекій Аргентині не забуває, що він нащадок вихідців з України.

Народжений у Вашингтоні 1941 року Нобелівський лауреат із фізики (2004) Д. Гросс в офіційній автобіографії, поданій до Нобелівського комітету, не забуває зауважити: "Моя мати Нора (Фаїна) народилася в Україні".

Лауреат із фізіології та медицини 2000 року Е. Кандель в "Автобіографії" пише: "Моя мати... народилася 1897 року в Коломиї... Мій батько - ... народився 1898 року в родині в Олеську... (це поблизу Львова - Авт.).

Нобелівський лауреат із фізіології та медицини 2002 року Р. Горвиць завжди уточнює, що він походить із родин, котрі переселилися до Америки з Остра, що поблизу Києва, та з Галичини.

В. Кон - володар премії з хімії 1998 року, уточнює що батьки його матері з Бродів (Львівщини).

Тобто частина нобелівських лауреатів, котрих доля розсіяла по світу, пам'ятають про своє родинне коріння, співпрацюють із колегами з України. На наш погляд, дискусії про українську належність нобелівських лауреатів, зайві. Замість розмов, активно працюймо з вихідцями з України, і тоді швидше дочекаємося свого лауреата Нобелівської премії.

Також належить постійно вести ділову мову про безперервний зв'язок вітчизняних інтелектуалів і в дореволюційну добу, й опісля з європейськими науковцями. Політики, педагоги, дослідники Львова, Чернівців, Одеси, Харкова, Києва об'єднувалися заради успіху колег, утвердження наукових пріоритетів у міжнародному співтоваристві. У співпраці з передовими вченими насамперед Європи вони бачили свою участь у світових цивілізаційних процесах.

Далеко від України відомий подвиг львівського медика Р. Вейгля, котрий урятував, як пишуть захоплені журналісти, людство від тяжкого захворювань, розробивши вакцину проти висипного тифу (вакцину успішно застосовували в Китаї, Єфіопії та багатьох інших країнах). У 30-ті роки минулого століття були відпрацьовані технології для промислового виробництва вакцини. 1930 року Р. Вейгль був номінований на Нобелівську премію. Його кандидатуру підтримали десятки колег зі Львова, Берліна, Відня, але, на жаль, безуспішно.

Серед номінаторів на Нобелівську премію бачимо відомих львівських науковців А. Калину (1846-1906), А. Бека (1863-1942), В. Шимоновича (1869-1939), Л. Попельського (1866-1920), Г. Кадія (1851-1912), Я. Пруса (1859-1926); киян - видатних медиків О. Павловського (1857-1944), М. Оболонського (1856-1913), В. Підвисоцького (1857-1913), професорів університету Св. Володимира (нині Київський національний університет імені Шевченка); відомих харків'ян: професора медицини Г. Фольборта (1885-1960) та історика, професора Л. Шепелевича (1863-1909), житомир'янина М. Ростовцева (1870-1952) - філолога-класика, професора кількох зарубіжних університетів, зокрема, Віконсинського та Йельського (США).

Важливе зауваження - необхідно забути дискусії на теми "Чи належав номінант або номінований до так званої титульної нації чи ні?", замість цього досліджуймо призабуті, а то й невідомі біографії вітчизняних визнаних учених, громадських діячів минулого й складаймо їхні життєписи, яких нам так сьогодні бракує. Спробуймо зрозуміти пошуки співробітників Нобелівської

фундації: вони пропонують указувати країну належності нобеліанта на момент його нагородження. Якщо підемо за цією логікою, то частина лауреатів потрапить до двох (а то й кількох) списків: наприклад, громадянин США буде і в американському списку, і, наприклад, у списку Польщі чи Фінляндії. Для прикладу, лауреат Нобелівської премії американець І. Рабі народився на етнічній українській території, що нині входить до складу Польщі. На наше переконання, вченого - учасника Манхеттенського ядерного проекту слід визначати так: єврейсько-американо-польсько-український фізик (у такий спосіб він своїм талантом єднає чотири народи).

Висновки

1. Львівські, чернівецькі, одеські, харківські та київські інтелектуали від року впровадження в життя ініціативи скандинавського бізнесмена-мецената А. Нобеля стали найактивнішими учасниками цього оновлювального для міжнародного життя процесу - Нобелівського руху.

2. Оскільки Російська імперія більшістю світових держав завжди сприймалася як відстале азійськоєвропейське імперське утворення, її науковці не змогли потрапити до кола обраних - стати партнерами світових лідерів науки, освіти, культури та політики. Ця обставина гальмувала діяльність київських, харківських та одеських науковців і громадських діячів щодо підтримки виниклого Нобелівського руху.

3. Львів та Чернівці до 1917 року входили до складу Австро-Угорщини, де ситуація була протилежною, тому західноукраїнські інтелектуали відразу стали однодумцями прогресивних реформаторів. Особливий внесок в утвердження нового міжнародного починання зробили львівські інтелектуали. Тісно співпрацюючи з провідними польськими та французькими колегами, вони стали постійними номінаторами та номінованими, але, на жаль, не володарями авторитетної відзнаки.

4. Якщо говорити про періоди розвитку українського нобелівського руху, то найрезультативнішим був *перший*: від 1900 до 1917 року (близько сотні пропозицій, десятки представлень претендентів на високу нагороду, відчутний вплив на рішення Нобелівських комітетів і журі). *Другий*: від 1917 до 1939 - початку Другої світової війни (від 1939 до 1943 року Нобелівські премії не присуджувалися). Цей період засвідчив згасання нашої активності передусім, зрозуміло, на підрадянських територіях (не став він успішним і для зарубіжних українців). *Третій*: від 1943 до 1991 року - участь у Нобелівському русі представників України була епізодичною, оскільки в СРСР ініціатива А. Нобеля ігнорувалася (якщо говорити про українську діаспору, то в її колах продовжувалися дискусії, боротьба за політичне лідерство тощо, у результаті багато говорилося про участь у Нобелівському русі, але дуже мало робилося).

5. Що ж до нинішнього періоду, то сьогоднішня квала участь у підтримці й участі в Нобелівському русі гальмується передусім рудиментарними наслідками минулого: розвиток науки, освіти й культури в незалежній Україні йде за законами вчорашньої радянської невігласької дійсності (вирішальний із яких - фінансування гуманітарної галузі здійснюється за так званим залишковим принципом, тобто в останню чергу; це логічний наслідок і незнищенний вплив консервативного ставлення посткомуністичної влади до інтелектуальної сфери держави). Особливо яскраво це ілюструє ставлення влади до діяльності Національної академії наук. Загальний розпач в інтелектуальних колах досяг апогею - навіть лунають заклики до ліквідації НАНУ (?!), замість радикальної її реорганізації. Отже, причина

нашої нинішньої відсталості не стільки в складності сучасної політико-економічної ситуації, скільки в нездатності державних очільників мислити по-сучасному, відповідати на суворі виклики часу.

6. Сучасний український Нобелівський рух існує, головним чином, завдяки енергії та відданості ентузіастів. Активізація цього руху бачиться шляхом створення в Україні (в НАНУ) єдиного Центру Нобелівської премії, заснування періодичних друкованих видань, присвячених нобелістиці. Національна академія наук повинна мати не тільки інформаційний бюлетень, але й аналітичні видання, що конденсували б інформацію на актуальні теми українського Нобелівського руху.

7. Перший крок - об'єднання існуючих у Києві та в Україні в цілому самодіяльних організацій, що причетні до Нобелівського руху. Утверджуватися київський Нобелівський центр повинен під крилом НАНУ. Далі - співпраця з МЗС, іншими структурами, що мають відношення до гуманітарної сфери держави. Одержання престижної нагороди - це визнання і лауреата, але ще більше і досягнень його країни. Переконливий приклад: поет Василь Голобородько відомий далеко за межами України, бо перекладений основними мовами світу. Його книги видрукувані в США, Канаді, Бразилії, Франції, Німеччині, Польщі. Талант - це лише одна з основ претендування на здобуття Нобелівської нагороди. Таланту потрібний міжнародний відносік. А цього без підтримки держави й громадськості не досягти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгий С. Лауреати Нобелівської премії. 1901-2001. Енциклопедичний довідник. Видання ювілейне / С. Довгий, В. Литвин, В. Солоіденко. - К., 2001. - 768 с.
2. Абліцов В. Премія Нобеля - виноград, якого так хотілося лисиці! / В. Абліцов // Світогляд. - 2007. - № 6. - С. 12-19.
3. Абліцов В. (Гайчурський) "Роалд Гоффман: Україна - обітована земля мого серця". Сім лауреатів Нобелівської премії - наші земляки / В. Абліцов // Український альманах. - Варшава, 2006. - С. 214-219.
4. Абліцов В. Галактика "Україна" / В. Абліцов. - К., 2007. - 435 с.
5. Абліцов В. Вчені України - лауреати міжнародних премій і нагород / В. Абліцов // Наука України у світовому інформаційному просторі. Випуск 4. - К., 2011. - С. 190.
6. Абліцов В. Український ВСЕ-СВІТ / В. Абліцов. - К., 2011. - 1087 с.
7. Абліцов В. Український Нобелівський рух / В. Абліцов // Донецький Вісник Наукового товариства ім. Шевченка. - Донецьк, 2012. - Т. 34. - С. 6-25.
8. Абліцов В. Український Нобелівський рух: нотатки на тему однойменного інформаційно-просвітницького словника. "УКРАЇНА. Культурна спадщина, національна свідомість, державність" / В. Абліцов. - Львів, 2012. - С. 877-888.
9. Абліцов В. Василь Голобородько. Листи... / В. Абліцов. - К., 2012. - С. 247.
10. Нобелевские лауреаты Слобожанщины / [Волянський Ю., Залюбовський І., Пугач Б., Стегний Б., Вербицкий П., Задорожний Г.] - Харьков, 2005. - 296 с.
11. Лазаренко В. Земля подільська викохала Нобелівського лауреата / В. Лазаренко. - Вінниця : ВМГО "Поділля-2000", 2003. - 92 с.
12. Левченко О. Нобелівська інтелектуальна еліта й Україна : [монографія] / О. Левченко. - Тернопіль : Лілея, 2000. - С. 280.
13. Левченко Ф. Політичні аспекти нобелівського руху та його українські реалії / Ф. Левченко // Наукові праці Чорноморського державного імені П. Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Серія "Політологія". - 2009. - Т. 110. - С. 45-50.
14. Левченко Ф. Нобелівський рух і його вплив на політичний та інтелектуальний розвиток сучасної України / Ф. Лев-

ченко // Науковий вісник Одеського державного економічно-університету. - Одеса : ОДЕУ, 2009. - № 6 (84). - С. 21-31.

15. Сулима М. Українці і Нобель / М. Сулима // Сучасність. - 1992. - № 10. - С. 110-113.

16. Тернопільські Нобелівські читання присвячені 100-річчю першого вручення Нобелівської премії. - Тернопіль, 2002. - С. 72.

17. Тернопільські Нобелівські читання... - Тернопіль, 2005. - С. 84.

18. Чекман І. С. Родина Нобелів / І. С. Чекман. - К. : Задруга, 2007. - 151 с.

19. Шкляр Л. Під знаком Нобеля. Лауреати Нобелівської премії з літератури. 1901-2006 / Л. Шкляр, А. Шпиталь. - К. : Грамота, 2006. - 502 с.

20. Ablitsov V. Nobelovci podrijetlom iz Ukraine / Нобелівці українського походження / V. Ablitsov // Hrvatska revija. - Zagreb, 2006. - С. 44-47.

21. Наука, технологии, общество и Нобелевское движение : Труды Международного информационного Нобелевского центра. Вып. 4. (Материалы Нобелевского конгресса - 9 Международной встречи-конференции нобелистов). - Тамбов-Москва-С.-Петербург-Баку-Вена-Гамбург, 2010. - С. 234.

Аблицов Виталий,

писатель, редактор журналу "Державна справа", г. Київ

СТРАНИЦЫ ИЗ ИСТОРИИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ УКРАИНЫ: НОБЕЛЕВСКОЕ ДВИЖЕНИЕ

Предлагаемая статья открывает новые сведения об участии отечественных ученых в Нобелевском движении с начала его возникновения. Показано, что Украина имеет интеллектуальный потенциал, чтобы входить в главную группу лидеров международного Нобелевского движения. Также автор статьи стремится открыть причины инертного отношения современного общества и власти к поддержке и участию в Нобелевском движении.

Ключевые слова: Нобелевская премия; Нобелевское движение; научные связи; Европа; Украина; научная элита.

Ablitsov Vitaliy,

Writer, Editor of the Derzhavna Sprava Journal, Kyiv

PAGES OF THE HISTORY OF THE INTELLECTUAL UKRAINE: NOBEL MOVEMENT

The paper provides new data about involvement of domestic scientists in the Nobel movement from its foundation date.

It offers the periodization of the development of the Ukrainian Nobel movement. The first period has a chronological frame from 1900 to 1917 and features the activity of Ukrainian scientists in support of and putting forward their colleagues for blue ribbon as well as a tangible influence on decisions of the Nobel committees and juries. The second period which lasted from 1917 to 1939, the beginning of World War II (no Nobel prizes awarded between 1939 and 1943), demonstrated the decline in the international activity of Ukrainian scientists, including that in the Nobel movement. The third period from 1943 to 1991 was characterized by episodic participation of Ukrainian representatives in the Nobel movement as A. Nobel's initiative was ignored in the USSR (as to the Ukrainian diaspora, discussions and struggle for political leadership etc. in its quarters went on and as a result there was much talking about involvement in the Nobel movement but few actions).

It is shown that today Ukraine has a sufficient intellectual potential to be a part of the group of leaders of the international Nobel movement. To boost the situation, the author suggests setting up a unified Nobel Prize Center at the National Academy of Sciences of Ukraine and founding some periodicals covering the Nobel Prize awarding issues. To that end, it is primarily necessary to unite the available self-support organizations in Kyiv and Ukraine, which deal with the Nobel movement, improve their cooperation with the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and other entities engaged in the humanitarian field of the state.

Key words: Nobel Prize; Nobel movement; scientific relations; Europe; Ukraine; scientific elite.

REFERENCES

1. Dovhyi S., Lytvyn V., Soloidenko V. (2001), Nobel Laureates. 1901-2001. Encyclopedic Reference, Kyiv, 768 p. (ukr).
2. Ablitsov V. (2007), *Svitohliad*, № 6, pp. 12-19 (ukr).
3. Ablitsov V. (2006), *Ukrainskyi almanakh*, Warsaw, pp. 214-219 (ukr).
4. Ablitsov V. (2007), *Galaxy «Ukraine»*, Kyiv, 435 p. (ukr).
5. Ablitsov V. (2011), *Scientists Ukraine - winners of international prizes and awards*, Vol. 4, Kyiv, p. 190 (ukr).
6. Ablitsov V. (2011), *Ukrainian VSE-SVIT*, Kyiv, 1087 p. (ukr).
7. Ablitsov V. (2012), *Donetsk Journal of Scientific Society. Shevchenko*, Vol. 34, pp. 6-25 (ukr).
8. Ablitsov V. (2012), *Ukrainian Nobel movement: notes on the eponymous informational and educational vocabulary. «UKRAINE. Cultural heritage, national identity, statehood»*, Lviv, pp. 877-888 (ukr).
9. Ablitsov V. (2012), *Vasyl Holoborodko. Letters*, Kyiv, p. 247 (ukr).
10. Volyanskiy Yu., Zalubovskiy Y., Pugach B., Stegnyy B., Verbitskiy P., Zadorozhnyy G. (2005), *Nobel laureates Slobozhanshchina*, Kharkov, 296 p. (rus).
11. Lazarenko V. (2003), *Zemlia podilska vykokhala Nobelivskoho laureata [Podolsk brought Nobel laureate]*, Vinnytsia, 92 p. (ukr).
12. Levchenko O. (2000), *Nobel intellectual elite and Ukraine*, monograph, Ternopil, p. 280 (ukr).
13. Levchenko F. (2009), *Scientific papers of the Black Sea state named Petro Mohyla complex «Kyiv-Mohyla Academy»*. Series «Political Science», Vol. 110, pp. 45-50 (ukr).

14. Levchenko F. (2009), Scientific Bulletin of the Odessa State Economic University, № 6 (84), pp. 21-31 (ukr).
15. Sulyma M. (1992), *Suchasnist*, № 10, pp. 110-113 (ukr).
16. Ternopil Nobel Readings dedicated to the 100th anniversary of the first Nobel Prize (2002), Ternopil, p. 72 (ukr).
17. Ternopil Nobel Readings... (2005), Ternopil, p. 84 (ukr).
18. Chekman I. S. (2007), Nobel Family, Kyiv, 151 p. (ukr).
19. Shklyar L., Shpytal A. (2006), Under the sign of Nobel. Nobel Prize in Literature. 1901-2006, Kyiv, 502 p. (ukr).
20. Ablitsov V. (2006), *Hrvatska revija*, Zagreb, pp. 44-47 (croatian).
21. Science, technology, society and the Nobel movement: Proceedings of the International Information Nobel Centre (2010), Vol. 4. Materials Nobel Congress - 9 meeting of the International Conference Nobelists, Tambov-Moscow-St. Petersburg-Baku-Vienna-Hamburg, p. 234 (rus).

© *Абліцов Віталій*

Надійшла до редакції 17.03.2015

УДК 14:327(063)

БЛІЙ ДМИТРО,

доктор історичних наук, доцент, професор

Львівського державного університету фізичної культури

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ МОДЕРНИХ НАЦІЙ - СУЧАСНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються та аналізуються основні теоретико-методологічні підходи до висвітлення проблематики становлення та формування модерних націй, витоків їхніх ідеологічних, соціально-економічних та історичних основ. Уважається, що в наш час, коли такі поняття, як "нація", "національна держава", "національна ідентичність" набули широкого вжитку в політичному дискурсі держави, наукове обґрунтування цих термінів та визначення інтелектуального та історичного їх змісту є особливо актуальним та важливим.

Ключові слова: *нація; модерна нація; ідентичність; національна ідентичність.*

Постановка проблеми. Напевне, одним із найбільш суперечливих явищ суспільного життя, яке вже майже два сторіччя є одним із найвпливовіших факторів початку європейської, а згодом і світової історії, є національне питання. Феномен нації, націоналізму, національної ідентичності, ставши визначальним чинником історичного розвитку, принаймні із часів Французької революції, відповідно, породив безліч теорій, які намагаються вхопити ці мінливі, але надзвичайно впливові явища та втиснути у вузькі межі наукових (та дуже часто псевдонаукових) теорій та дефініцій. Утім, потреба в теоріях, які стосуються національних питань не тільки не зменшується, але й стає все більш актуальною. Не буде перебільшенням зазначити, що ця актуальність особливо загострилася, коли після розпаду Радянського Союзу на пострадянському просторі утворилися держави, які задекларували свій шлях у напрямку побудови національних держав. Ця обставина каталізувала інтерес до національного питання й спростувала твердження багатьох теоретиків про відмирання націй та, відповідно, націоналізму в постіндустріальну добу.

Але склалася парадоксальна ситуація: у більшості новоутворених наприкінці ХХ ст. національних держав в інтелектуальному середовищі (не кажучи вже про політичний істеблшмент та широку громадськість) спостерігається майже повна теоретична необізнаність та

досить спрimitизовані уявлення щодо того, чим є, власне, нація, націоналізм, національна держава та які історичні шляхи обумовили вихід націй на історичну арену. Певною мірою така ситуація породжувала й породжує не тільки невизначеність у внутрішній та зовнішній національній політиці, але й відому напругу та дезорієнтацію в суспільстві.

Причини цього досить об'єктивні - радянська ідеологія, догматичне лєнінсько-сталінське трактування марксизму досить однозначно визначали націоналізм як украй шкідливий, приречений до відмирання пережиток буржуазного минулого. Саме поняття "націоналізм" визначалося як негативне явище, фактично ототожнювалося з фашизмом та нацизмом. У західній історіографії дефініція "націоналізму" наближається до класичного визначення Е. Гелнера: "Націоналізм - політична течія, яка ставить собі за мету, щоб етнічні та політичні кордони співпадали" [5, с. 10]. Тому всі течії наукової думки щодо національного питання залишалися поза дискурсом радянської гуманітарної науки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Тільки в останні роки теоретичний вакуум починає поступово заповнюватися завдяки знайомству з дослідженнями провідних теоретиків-фахівців із національної проблематики. Досить показовим у цьому відношенні стала поява книги українського історика Г. Касьянова [9], де